

De rijkdom van het bewegingsspel

Bewegen als spel' is een onderdeel van een authentieke kindercultuur, een cultuur die vaak doorgegeven wordt zonder directe tussenkomst van volwassenen. Met concrete voorbeelden bespreekt Bert van Oers de betekenis van dit spel voor de ontwikkeling van jonge kinderen.

BEWEGEN ALOM

Om 10.30 uur gaan de deuren van de peuterspeelzaal open. De kinderen stormen naar buiten, de speeltuin in: sommigen direct naar de zandbak, anderen naar de schommel, glijbaan, kabelbaan, klimtoestel. De driewielers en fietsjes zijn ook erg gewild. Het totaal ziet er uit als een ontlading met zoveel kleur, geluid en beweging. En zo gaat het hele jaar door, altijd hetzelfde (afgezien van de kleding dan). Beweging alom. Sommige kinderen gaan in hun eentje spelen, sommigen met anderen. Iets verderop, op de straat, loopt een leidster met een groepje jongeren met een licht verstandelijke beperking voor hun dagelijkse uitstapje naar de supermarkt; een moeder passeert met een bakfiets, terwijl een oudere man zijn hondje uitlaat. Waarschijnlijk is het niet nodig lang te wachten tot er een jogger langs komt. Zomaar een dag in de week. Beweging overal en in allerlei soorten.

Kinderen bewegen van zeer jongs af aan, veelvuldig en veelvormig (zie Pompert & van Oers, 1997). De veelvormigheid is een gevolg van het feit dat het bewegen altijd is ingebed in een diverse cultuur die bepaalde soorten beweging propageert en/of tegen houdt. Bewegen wordt voor het grootste deel vormgegeven door de

cultuur, behalve wellicht de bewegingen die we 's nachts maken in onze slaap. Juist de culturele betekenis van bewegen vraagt om reflectie op de manier waarop we als volwassenen de bewegingsontwikkeling van kinderen stimuleren en in banen leiden.

Voor jonge kinderen ligt de wereld nog open als een speelwereld. Dat kan rollenspel omvatten, manipulerend spel, maar ook bewegingsspel, zoals hinkelen, achter elkaar aankruipen of rennen, met elkaar stoeien, etc. Het is een belangrijke pedagogische vraag in hoeverre bewegingsspel ingezet kan worden als een basis voor zinvol bewegen en culturele vorming van het kind. In dit artikel wil ik de betekenis van bewegingsspel nader onderzoeken.

BEWEGEN IN SPEL EN BEWEGEN ALS SPEL

Om te beginnen is het noodzakelijk om preciezer te bepalen wanneer we van 'bewegingsspel' spreken. Is dit hetzelfde als gewoon bewegen? Wordt niet in elk spel op een of andere manier bewogen, zelfs bijvoorbeeld bij een bordspel als ganzenbord? In vrijwel alle spel wordt bewogen, maar dat maakt het spel nog geen bewegingsspel. We spreken van be-

wegingsspel als de activiteit van kinderen voldoet aan twee eisen:

- (1) de activiteit voldoet aan de kenmerken van spel (zie bijv. van Oers, 2007); dat wil zeggen: deelnemers nemen deel aan die activiteit vanuit een hoge *betrokkenheid*; ze kennen en accepteren de basale *regels* van die activiteit, en hebben een hoge mate van *vrijheid* om de activiteit uit te voeren zoals ze willen;
- (2) de activiteit is gebaseerd op grove en/of fijne motoriek en vereist specifieke bewegingen die aangeleerd moeten worden, en die door oefening kunnen verbeteren waardoor de kwaliteit van het spel verbetert.

We zien nu gelijk dat het verzetten van een pion op een bord weliswaar een beweging in een spelactiviteit is, maar dat maakt dit spel nog geen bewegingsspel. De beweging zelf hoeft niet speciaal voor dat spel geoefend te worden en oefening van die beweging leidt er niet toe dat men beter ganzenbord gaat spelen. Het bewegen is hier puur instrumenteel en niet substantieel, zoals in echt bewegingsspel. Het bewegen zelf is dan de activiteit die een spelvorm heeft en zonder welke het betreffende spel niet bestaat.

Het is dit soort bewegingsspel dat in dit artikel centraal staat. Dat neemt overi-

gens niet weg, dat bewegen in spel, zoals het circuspaard spelen in een rollenspel over het circus, geen nuttige ontwikkelingseffecten kan hebben. In zulke gevallen gaat het over bewegen *in* spel en is het rollenspel niet op de eerste plaats bedoeld als bewegingsvorm. Uiteraard is het denkbaar dat het 'paardje-spelen' zich verzelfstandigt tot een aparte activiteit die aan bepaalde regels moet voldoen. Bijvoorbeeld regels over hoe en wanneer je moet paraderen, steigeren of galopperen en die de speler de vrijheid geeft om zijn rennen, springen, hopen op eigen manier uit te voeren. Het bewegen zelf is dan bewegingsspel geworden. We zien dat ook in activiteiten als hinkelen, rolschaatsen, fietsen op een driewieler, kloslopen, knikkeren (zie Janssen-Vos, 2004, par. 3.2.1). Spartelen van een baby, of een kuil graven in een zandbak tonen volop bewegingen, maar zijn als zodanig geen bewegingsspel omdat er geen bewegingsintentie is (spartelen), of de intentie anders gericht is. Het bewegen is instrumenteel om een kuil te krijgen.

Dit *bewegen als spel* is een activiteit waarbij de intentie van het kind het bewegen zelf is, bewegen op een bepaalde manier, die je vaak ook nog moet leren. Bewegingsspel is een activiteitsvorm die specifieke ontwikkelingsopbrengsten kan hebben, zoals ik verderop in een voorbeeld wil laten zien. Het bestaan en de noodzaak van dit type spel wordt door niemand betwijfeld. Het is er gewoon in een kinderleven en wordt vaak ook van kind op kind doorgegeven, op het schoolplein of speeltuin. 'Bewegen als spel' is een onderdeel van een authentieke kindercultuur, een cultuur die vaak doorgegeven wordt zonder directe tussenkomst van volwassenen. In de hieronder gegeven voorbeelden wil ik de rijkdom van dit spel voor de ontwikkeling van jonge kinderen verder bespreken. Ik zal daarbij gebruik maken van observaties van spontaan spel in een speeltuin.

DE SENSATIE VAN BEWEGINGSSPEL

Een opvallend kenmerk van vrij spel op basis van bewegen is de noodzaak om er weer nieuwe dingen voor te moeten leren. Om bijvoorbeeld op het stoeltje van de

kabelbaan te komen, moeten de jongste kinderen een extra vaardigheid leren. Het stoeltje is rond en niet-stabiel. Het is dus onmogelijk om er eenvoudig op te gaan zitten door eerst het ene been erop te leggen en dan het andere: bij het eerste been zakt het stoeltje al scheef en glijdt het been er af. De enige manier is om de stang waaraan het stoeltje hangt stevig vast te pakken en vervolgens met twee benen tegelijk op het stoeltje te springen. Een complexe beweging die coördinatie vraagt van benen en handen. Toch lukt het vrijwel alle kinderen op den duur door observatie van andere kinderen. Het is een onderdeel van de eigen cultuur van de kinderen dat ze aan elkaar doorgeven.

Hoewel zo te zien voor de kinderen de zwieper aan het eind van de kabelbaan een belangrijke sensatie is om steeds weer opnieuw dit bewegingsspel te herhalen, kan het voor de meeste kinderen nog spannender. Er zijn al diverse aanvullingen bedacht. Bijvoorbeeld: als er oudere kinderen in de buurt zijn, wordt er vaak gevraagd om het stoeltje nog een extra duw te geven, zodat de zwieper aan het eind nog groter wordt. Kinderen vernieuwen dit bewegingsspel dus zelf met nieuwe bewegingselementen, ook al wordt dit door ouders niet altijd erg gewaardeerd. Een andere aanvulling zien we als kinderen halverwege het traject van de kabelbaan op de grond gaan liggen, terwijl een ander kind daar dan rakelings overheen scheert. Het kind op de kabelbaan moet zijn houding zo aanpassen dat zijn benen het kind op de grond niet raken. Het kind op de grond mag niet bewegen en stil, plat op de grond blijven liggen. Wat een sensatie! Echter, in veel gevallen wordt dit verboden door ouders of leidsters. Het kabelbaanspel wordt er een beetje minder spannend van, maar als element van de kindercultuur blijft deze aanvulling bewaard, wordt doorgegeven en gepraktiseerd.

In dit voorbeeld zien we dat bewegingsspel geen starre activiteit is, maar door de spelers wordt vernieuwd met nieuwe bewegingen en dimensies. Er vormt zich een cultuur rond het spel die door de kinderen zelf gedragen en doorgegeven wordt.

Fotografie: Hanneke Verkleij

POPCORN!

Een andere geliefde speelplek in de speeltuin is de trampoline. De trampolines zijn ingegraven, zodat ze maar ongeveer 30 centimeter boven de grond uitsteken. Naast de trampoline staat een bordje met regels. Daar wordt weliswaar vaak een jas of trui over heen gehangen, zodat niemand ze ziet – hoef je je er ook niet aan te houden.

Ook de kleinsten kunnen er gemakkelijk op. Het is meestal de oudere jeugd die erop staat te springen en salto's te maken, ook al mag dat eigenlijk niet volgens de regels. Maar de jonge kinderen zien dat natuurlijk ook. Op momenten dat de trampoline vrij is, klimmen ze er ook graag op, en beginnen te springen, of zittend rond te hopen. Het duurt niet lang of het springen wordt complexer, doordat ze niet meer steeds op hun voeten landen, maar soms ook op de billen. En nog verder: bij het terug veren na een landing op de billen, kun je ook je benen weer strekken, zodat je weer op je voeten komt

te staan en zo maar door. Niet eenvoudig en de 3-4-jarigen lukt het meestal ook niet meteen. Maar na een tijdje, ja hoor, de nieuwe beweging is gelukt en wordt verder geoefend.

Van de oudere kinderen hebben de kleintjes ook een spel afgekeken dat er uit bestaat dat een kind in het midden van de trampoline gaat zitten, terwijl de anderen vanaf de rand op de trampoline springen. Met als gevolg dat het zittende kind een stukje wordt gelanceerd. De 'omstanders' blijven springen en het kind in het midden wordt voortdurend opgewipt. Het valt niet mee om dan recht op te blijven zitten. En het geworstel om weer overeind te komen wanneer de trampoline zo beweegt! Het spel is door de ouderen 'Popcorn' gedoopt. Als ze alleen zijn, doen de jonge kinderen het na: één in het midden en de rest maar springen. Om de beurt mogen ze in het midden zitten. Een variant daarop is het spel dat kinderen springen met een bal die wordt opgewipt. Een extra regel is dat de springers de bal

niet mogen raken, anders ben je 'af'. Het ontwijken van de bal vereist allerlei bewegingscapriolen die kinderen steeds beter onder de knie krijgen. De bewegingen zijn niet zo zeer vormen van extra inspanning, maar een oefening van de bewegingscoördinatie. Popcorn blijkt erg geliefd en wordt steeds weer doorgegeven aan nieuwkomers. En let op: de regels komen steeds van de kinderen zelf!

SOCIALE OMGANG

Bewegen vraagt ook sociale coördinatie, zoals uitkijken voor elkaar, niet op elkaars tenen springen en een goede sociale omgang (wie mag eerst?) Vanaf het allereerste verschijnen van de trampoline werd door de kinderen zelf al een regel geformuleerd: Schoenen uit! Daardoor doe je elkaar geen pijn. De regel is nergens beschreven, ook niet op het gele bordje naast de trampoline, toch houden kinderen zich er netjes aan. Ook dat is een onderdeel van hun bewegingscultuur rond de trampoline. De jonge kinderen imiteren de ouderen en doen mee. Zeker als de kinderen vaak in de speeltuin komen, doen ze hun schoenen (als een gewoonte?) uit, ook als de ouders die hen begeleiden zeggen dat ze hun schoenen wel aan mogen houden. De regels die de kinderen maken, zijn vrijwel allemaal bedoeld om de bewegingsvrijheid in banen te leiden. Zo hanteren ook veel kinderen de regel dat je elkaar niet mag aanraken. Opmerkelijk is dat de regels die door de speeltuinbeheerder op een bordje zijn gezet, juist geen van alle worden opgevolgd. Ze dragen nergens toe bij voor de kinderen, en belemmeren de bewegingsbehoeftes van de kinderen zelfs. Toen de speeltuinbeheerder eens tegen oudere kinderen zei, wijzend op het bordje: "geen salto's maken", protesteerden zij: "dan is er geen reet meer aan, die trampoline". Ja, het moet wel spannend blijven, en vernieuwingen van het bewegen door de kinderen zelf is blijkbaar een belangrijk element van hun bewegingsspel. Salto's maken (voorover en achterover) is voor veel oudere kinderen uit de buurt een belangrijke vaardigheid geworden. De jongste kinderen hebben er inmiddels hun koprol van gemaakt: ook nog ingewikkeld voor twee- en drie-

jarigen! Het springen en hopen op de trampoline is dus niet alleen van belang voor de ontwikkeling van het bewegend spelen zelf en voor de beheersing van de technische regels die daar bij horen, maar ook voor de sociale regels die bij dit bewegingsspel nodig zijn. Juist die regels maakt dit bewegen op de trampoline tot spel, naast de vrijheid om de bewegingen op hun eigen manier uit te voeren en te vernieuwen.

TOT SLOT

Bewegingsspel is dus meer dan alleen maar bewegen. Het roept de neiging op bij de spelers om bewegingen te vernieuwen, risico's te nemen, het eigen lijf te vertrouwen, anderen te vertrouwen, en regels af te spreken om het spel naast elkaar of met elkaar veilig te kunnen spelen. Zo nu en dan ontwikkelt het bewegingsspel tot een rollenspel (bijvoorbeeld: wie maakt de mooiste sprong?), met jury en al! Bewegingsspel legt al vroeg een basis voor ontwikkelingen naar latere spelvormen. In de meeste gevallen regelen de kinderen het met elkaar; volwassenen beperken het spel juist vaak, en maken daardoor diverse van de genoegens en uitkomsten van het bewegingsspel onmogelijk. Ruzies zie je er zelden. Ik heb slechts één keer gezien dat een jongetje verstoten werd. Hij riep steeds vieze woorden en spoorde anderen aan hun broek te laten zakken. Dat werd niet op prijs gesteld. Er zijn grenzen!

LITERATUUR

- Janssen-Vos, F. (2004). *Spel en ontwikkeling. Spelen en leren in de onderbouw*. Assen: van Gorcum.
- Van Oers, B. (2007). Bewegen gewogen. Een pedagogische visie op bewegen van kinderen. *De Wereld van het jonge kind*, 34 (10), 293 – 296.
- Pompert, B., & van Oers, B. (1997). Ik wou dat ik twee hondjes was ... *Lichamelijke opvoeding*, 85(6), 269 – 273.

i Bert van Oers is bijzonder hoogleraar emeritus Cultuurhistorische Onderwijspedagogiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam.